

Demokrat Parti Döneminin (1946-1960) Türk Demokrasi Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

Muhammet Yasin Elitok¹

Özet

1950-1960 yılları arasında yaşanan dönem Türk siyasetinde demokratik yönetim çerçevesinde ortaya konulan önemle üzerinde durulması gereken bir süreci kapsamaktadır. Bu dönem yalnızca Demokrat Parti yönetimi perspektifinden değil, çok partili hayata geçiş aşaması, merkezi hükümet ve çevresel ilişkiler, komuta kademesi ve sivil yönetim münasebetleri açısından da daha önce benzeri olmayan bir yönetim anlayışı olması açısından da farklı birtakım gelişmelerin ortaya konduğu bir dönemi de kapsamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti devletinde Osmanlı İmparatorluğunun arkasından kurulan devlet yönetimi, sosyal hayatı kapsayan inkılaplar ve Kemalizm güdümündeki modernite projeleri mali, siyasi ve sosyolojik yapıda revizyonist dönüşüm ve gelişimlere sebebiyet vermiştir. Dünyada ise, ülkesel çapta rekabetin tetiklediği soğuk savaşın varlığı, bölgesel anlamda karşılıklı mücadele, savaş sonrası ekonomik ve toplumsal oluşumlar hakim olmaktadır. 1950-1960 yılları arasını kapsayan bu on yıl, Türkiye ve tüm dünyada yeni bir oluşumun ortaya çıkardığı sonuçların bir sancısı olarak karşımıza çıktığı bir dönemdir. Cumhuriyetin kurulmasından, tekrardan çok partili hayata geçişin başlangıç noktası olan 1950 yılını kapsayan bu dönem Türkiye’de hem sosyal hem de siyaset sahnesinde bir takım köklü değişimlerin gerçekleştiği, modernizmin bürokrasi ve askeri niteliğe haiz kadrolar eliyle işletildiği bir süreci de ifade etmektedir. Yönetimin tüm aparatlarını elinde bulunduran tek bir siyasal partinin otoriter ve totaliter tutumu, gelenekçilikten kopuş ve dünya savaşının mali problemleri, terk parti iktidarına toplumsal anlamda birçok kesimin tepki vermesine sebebiyet vermiştir. Merkezi çevre münasebetlerinde, toplumsal çevrenin yoğun oranda tepkisinin çekilmesi, 1950 yılında yapılan genel seçimlerde Menderes liderliğinde Demokrat Partinin iktidarı göğüslemesine neden olmuştur. Adnan Menderes’in siyasi ve sosyolojik kimliği ortaya çıkan bu iktidar sürecinin de bir özeti niteliğindedir. Adnan Menderes, Cumhuriyet

1 Dr., Emniyet Genel Müdürlüğü Başkomiser Orcid: 0000-0001-6224-3081

Halk Partisi'nde siyasal hayatını sürdürmesine rağmen zengin bir aileden gelmesi, Anadolu kültürünün bir temsilcisi olması (gelenek, manevi değerler) Demokrat Parti'nin iktidar yürüyüşünün nedenlerini ifade eder niteliktedir. Ailesinden kalan çiftçiliğin başına geçen Menderes, çiftçilikle hayallerini gerçekleştiremeyince, kendisini yerel siyasetin içerisinde buldu. Bulduğu coğrafyanın hem kişisel hem de kültürel anlamda ileri gelenlerinden olan Menderes, öncelikle SCF'de sonrada Cumhuriyet Halk Partisinde etkili ve sözü geçen bir siyasal argüman haline geldi. Cumhuriyet Halk Partisi Aydın İl Başkanlığı görevini yürütürken, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Aydın ili ziyareti Adnan Menderes'in siyasal yaşamını kökten değiştirdi. Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezine tavsiyede bulunması ile 1931 yılında yapılan genel seçimlerinde Aydın Milletvekili olarak Meclise giren Menderes önlenemez yükselişin bir basamağını da artık geride bırakmıştı. Adnan Menderes'in siyasal hayata girmesi ve yıldızının parlaması tamamen ülkenin içinde bulunduğu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1931-1945 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisinin Aydın Milletvekilliğini yapan Adnan Menderes, uzunca bir süre ön planda yer almaktan kaçındı. İlk iş olarak yarım kalan eğitimini tamamladı, CHP parti teşkilatında önemi yadsınamayacak türden görevler aldı, Türkiye Büyük Meclis komisyonlarında uzun yıllar görev yaptı. Demokrat Parti'nin kurulmasında ve muhalefet döneminde aktif rol alan Menderes, kısa sürede ön plana çıkarak genel başkanlık ve sonrasında da başbakanlık hedeflerine ulaştı, 1950-1960 yılları arasında 5(beş) hükümet kurarak iktidarda kalmıştır. Günümüz siyaset ve sosyoloji perspektifinde birçok açıdan tartışılan bu iktidar dönemi, Türkiye Cumhuriyeti için kazanımları kapsadığı kadar da kayıplarla dolu bir süreci ifade etmektedir. Bu kapsamda, bahse konu 10(on) yıl siyaset, sosyal, ekonomik ve toplumsal şartların irdelenmesi açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Ortaya konulan bu eser Adnan Menderes'in Türk siyasetindeki yerini irdelemek ve incelemek istenmektedir. Dünya üzerinde son derece önemli gelişmelerin ortaya çıkması ve Demokrat Parti'nin siyasi etkinliği sebebi ile siyaset alanından sıklıkla söz edilse de Adnan Menderes'in bu süreçteki yeri ve önemini incelemektir. Birinci bölümde, Türk siyasetinin ana dinamikleri ve Demokrat Parti yönetimine zemin hazırlayan şartlar incelenecek ve çeşitli çıkarımlar ortaya konulacaktır. Bunun yanı sıra Demokrat Parti'nin kuruluşu ve Adnan Menderes'in yaşantısından birtakım ayrıntılar ortaya konulacaktır. İkinci bölümde ise Adnan Menderes'in 1957 yılına kadar süre gelen yönetim etkinlikleri, kurmuş olduğu hükümetler ve siyaset hayatı incelenecektir. Üçüncü bölümde ise 1957 yılı sonrası Adnan Menderes'in idam edilmesine kadar olan durum değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİNİN SİYASET SAHNESİNE ÇIKMASI

1.1. Tek Parti Dönemi ve Demokrat Partinin Doğuşu

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte ortaya konulan revizyonist inkılaplar, nihayetinde iki amacın ortaya konulmasına dönük bir niyet taşımaktadır. Bu amaçlardan ilki sosyal donatıların olduğu hedefler, ikincisi ise salt manada siyaset içeriklidir. İlk hedeflenen konu, manevi inançların kamusal ve sosyal hayattan tamamı ile soyutlanması, çağdaşlık düşüncesi ekseninde temeli bilim ve akla dayanan ve de hayatında tümünde geçerli ilkelerin olması, seküler (dini öteleyen bir takım uygulama ve yönetim stratejileri) stratejileri ön alan yeni ve modernizme uygun bir kamusal alanının oluşturulmasından ibarettir. İnkılaplar çerçevesinde oluşturulmak istenilen kamu yönetim alanının dini duygu ve değerlerle kesitirilmeksizin veyahut arındırılmak sureti ile dini değer ve etikleri etki alanı dışında bırakan, seküler ve evrensel niteliklerle donatılması amaçlanmıştır (Göle,1992:23).

Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte, kamusal alanda ortaya konulan seküler düzeninin yanında toplumsal anlamda da genel bir sekülerleşme hareketi için sosyal alanda da birçok inkılap yapılmıştır. Ancak Türkiye’de mevcut gelenekçi yapı ve dinamiklerin sosyal alanda yapılan devrimsel nitelikteki inkılap hareketlerinden beklenen sonuca ulaşmasını da engellediğinden bahsetmek hiçte yanlış bir ifade olmayacaktır. Bahse konu dini öne olan yapısal faktör ve dinamikler Cumhuriyetin kazanımlarının didaktik bir şekilde topluma empoze edilmesine de yol açmıştır (Göle,1992:23-24). Cumhuriyet bir yandan seküler hayat tarzını, kamusal alanda tesis etmeye çalışırken bir yandan da toplumsal yapı içerisinde insanların sosyal hayatlarında da (şapka devrimi v.b.) ortaya koyduğu devrimsel nitelikteki değişimlerle vatandaşlara öğretmeye ve yönlendirmeye çalışmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse Cumhuriyetin ilan edildiği ilk yıllarda, batı orjinli bir eksende toplumsal yapının değiştirilme çabası, yapılan inkılaplarla bu duruma insanları alıştırmak ve empoze edilmek istendiği yıllardır. 1940’lı yılların başındaki Türk siyasal sistemi, ta ki 1920’li yılların başındaki Kurutuluş Mücadelesi dönemine kadar uzanır. Bu siyaset sistemi orta sınıf ve aydın, ordu ve kamusal alanda görev yapanlar ile Anadolu’da faaliyetlerini sürdüren eşraf arasında zımnî bir birlikteliğin neticesidir (Ahmad. F., 2007:15).

Cumhuriyetin ilanı birlikte iktidar erki eli ile kurulan Kemalizm 1930’lu yılların başına kadar pratik bir zorunluluktan ibaret olan bu siyasallaşmış sistem, komşu ve küresel çapta farklı birçok devletin kamusal bürokrasisinden ortaya çıkan siyasi gelişmeler sonucunda soyut bir düzlem üzerinden yapılmaya

başlandı. 1920'lerde Dünya tarihinde boy göstermeye başlayan Naziler 1930'da iktidar oldular. Portekiz'deki Salazar, İspanya'da da Franco kendi faşist ve dikta düzenleri kurdular. 1930'lu yıllar, yönetim sisteminin adı ne olursa olsun faşist bir nitelik taşıyan siyasal hareketlerin yükselişlerine tanıklık etti (Çavdar,2008:401).

Bu kapsamda Cumhuriyet rejiminin yerleştirilmesi amacı ile bir zorunluluk olarak geçilen tek parti rejimi, küresel çaptaki siyasal atmosferinde uygun olması sebebi ile Cumhuriyet Halk Partisi 1935 yılında yapılan parti kongresinde devletle parti birlikteliğinin zirvesine ulaşmıştır (Ahmad. F., 2007:21). Fakat küresel sistemin geldiği son nokta Türkiye'deki siyasal sistemin değişmesini gerekli kılıyordu. Türkiye bu kapsamda, yeni bir siyaset sistemine geçiş yolunda büyük bir aşama kaydetti. Bu dönemdeki siyasi, sosyal, toplumsal ve ekonomik gelişmeler irdelendiğinde, Cumhuriyet rejimi bir siyasal dayanışma fikrinden beslenmekteydi. Özellikle 1930'lu yıllarda uygulamaya konulan ekonomik kalkınma programları "milli burjuva sınıfı"nın büyümesine sebebiyet vermişti. Bahse konu bu burjuva sınıfına yönelik olarak halk tarafından geliştirilen menfi tutumlar, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan siyasal ve ekonomik krizler, bahse konu bu dayanışmanın devam ettirilmesi noktasında önemli bir sorun oluşturdu. Savaş sırasında kendini gösteremeyen muhalefet, kendisini gösterebilmek adına savaşın bitmesini bekleyecekti.

1. Dünya savaşının getirdiği sıkıntılar, köylü, işçi ve kamu çalışanlarının iktidar karşıtı bir tutum sergilemelerine sebebiyet verdiği gibi; Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi, toprağa ilişkin yasalarda büyük ve orta boy sermaye ile toprak sahiplerini gücendirmişti (Çavdar,2008:448). Otoriter yönetimlerin kendi menfaatlerine hizmet ettikleri durumlardan farklı olarak, kendi menfaatleri bahis konusu olduğu bir durumun ortaya çıkması ile birlikte, bu sınıfların iktidarın muhalifleri olmaları ve en nihayetinde de hükmü geçerli iktidarın varlığına son verebilecek siyasal oluşumlara destek olması önemli bir kilometre taşı olarak karşımıza çıkmaktadır (Lewis. B., 2009:657). Tarihsel zorunluluktan kaynaklanan bu ittifakın dağılması; 18 Haziran 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu, Kasım 11 Kasım 1942 tarihli Varlık Vergisi ve devletle halkın arasını açan Toprak Mahsulleri Vergisi yasasıdır. Bu vergiyi düzenleyen yasa 26 Nisan 1942 günü kabul edilmiştir. Bu yasa, Osmanlı'da uygulanan devlet ve halk arasındaki en ciddi çelişkilerden birini meydana getiren, Cumhuriyet yönetiminin kaldırmakla övündüğü Asar Vergisinin geri gelmesi şeklinde algılanmıştı (Ahmad, F. Ve Ahmad B.T., 1976:45). Tüm bu gelişmelere de ek olarak 1939-1945 yılları arasında basın ve medya organlarına uygulanan şiddet içerikli müdahale ve sansür stratejileri, demokratiklik dışı, yanlı uygulamaları da eklediğimizde Cumhuriyet Halk Partisi son noktada adeta her türlü görüşe sahip tüm toplumsal kesimler tarafından ciddi anlamda

eleştirilen bir parti konumuna gelmişti. 12 Mart 1947'de Amerikan Devlet başkanı Truman, Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyet tehdidi altında kalması sebebi ile bu iki devlete yardım edileceğini ilan etti. Amerikan meclisinde açıklanan bu yardım programının nihayete ulaştırılabilmesi için, Amerikan toplumunun ve de bürokrasisinin Türkiye'nin demokratik bir yönetim tarzını benimsediği konusunda inandırılması gerekiyordu. İsmet İnönü de demokratikleşme, çok partili hayata geçiş konusunda Mustafa Kemal'in de bu konuda net olduğunu bildiği için çeşitli girişimlerde bulundu. Ancak savaşın olağan dışı çeşitli tehlike ve problemleri buna imkân vermedi. Savaş bitince bu amacı gerçekleştirmek Cumhurbaşkanı'nın en aziz arzusudur." (Yeşil, A., 2001:54). Devletlerarası gruplaşmalarda tarafların belirlendiği, soğuk savaş cephelerinin açıldığı ve geri kalmış ülkelerin mevcut düzene itiraz hareketlerinin başladığı, kısaca yenedünya düzeninin temellerinin atıldığı bu kargaşayı, bütün ülkelerin olduğu gibi Türkiye de merakla izlemekteydi. Milli Şef, İsmet İnönü'nün önderliğinde, yönetim bürokrasisi, oluşturulan yenedünya düzenine ayak uydurmaya çalışıyorlardı (Eroğul,2003:17). Savaş sona ererken, meydana gelen yenedünya düzeninde Türkiye'nin de demokratik bir rejimle kurulan bu mevcut düzenine katılımı adeta bir zorunluluk olarak görülüyordu. Bu kapsamda Türkiye'de hakim olan tek partili bir siyasal sistem, bir taraftan iç huzuru, diğer taraftan da küresel manadaki gelişmelere bir "güdümlü demokrasi" ile yanıt verme amacı ortaya koymuştu (Taner, 2003:137). Sonuçta Keyder'in de ifade ettiği üzere, Türkiye Marshall yardımlarından faydalanınca, iktidar bir muhalefet partisinin, Demokrat Parti'nin (DP), kurulmasına izin verdi (Keyder, 2008:52). Başlı başına bu bilgi bile uluslararası dinamiklerin etkisini göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ADNAN MENDERESİN SİYASAL HAYATI VE BAŞBAKANLIK SÜRECİ

2.1. Menderes'in Dünya Görüşü ve Fikirleri

Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar tek parti iktidarının temsilcisi Cumhuriyet Halk Partisi demokratik seçimle iktidarı kaybetmiş ve Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Uzun bir aradan sonra tek parti döneminin CHP'sini yenerek iktidara gelen Demokrat Parti, kaanmış olduğu zaferi kalıcı hale getirebilmek adına, halkın rızasını almayı öncelemiş, kalkınma planlarını gerçekleştirebilmenin olabirliğinin sadece Batının desteğini alarak hareket etmeyi daha makul görmüştür. Sözü bundan sonra halkın olduğunun vurgusunu yaparak siyaseti yeni bir zemine oturtmuştur. Bu söylem anti demokratik uygulamalara tepki göstermek için halkın alternatif ve belki en büyük sloganı haline gelmiştir. 1945 öncesi sürecin en bariz göstergesi

İslami söylemidir ve bu söylemler muhalefet olmanın başka bir ismiydi (White, 2022:93). Demokrat partinin en büyük kerametlerinden biriside dini söylemi referans alanların sığındıkları bir alan olmasıdır (Özbudun, 1976:52). Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi ile siyasi yarışta, halka bu durumu sıklıkla gündeme getirilmiş ve seçimlerde karşıt propaganda aygıtına dönüştürülmüştür. Adnan Menderes'in dünya görüşü elbette ki kendi kişiliği, içinde bulunduğu toplumsal çevre ve sağ ideolojinin hakimiyetinin sürdüğü bir siyasal-sosyal çevresinde gelişmiştir. Adnan Menderes, Cumhuriyetin temel değerleri ve ülke kazanımlarını konusunda bir problemi olmayan, ancak tek parti rejimini sorgulanamaz derecede metalaştıran politik görüşlerine her daim bir eleştirel noktada olan ve kendisinin siyasi görüşlerini de bu noktada konumlandıran bir devlet adamıdır.

2.1.1. Menderesin Ekonomi Politikası

Adnan Menderes, II. Dünya savaşından sonra kurulan yenedünya düzeninde ortaya çıkan ihtiyaç ve talepleri çok iyi yorumlamış ve bu eksen etrafında ekonomi politikaları geliştirmek sureti ile siyasal program ve projelerinin başında ekonomik kalkınmayı hedeflemiştir. Menderes iktidarının şifresi yalnızca çok partili siyasi hayata geçilmesinden de ibaret değildir. Çiftçiyi topraklandırma kanunu, kamunun tüm alanlarında aşırı devletçi bir politik anlayışın hakim olması, ekonomi, sosyal ve toplumsal yaşamda merkeziyetçiliği temel alan rejime karşı halk içinde oluşan tepki Menderes'in ekonomi politikalarının yanında siyasal politik stratejilerini de etkilemiştir. 1950'li yılların ilk yarısı, yaratıcı kalkınma stratejilerinin oluşturulduğu ve ekonomik ve siyasal hayatta pratiğe döküldüğü bir dönemdir. Bu stratejiler ise, yabancı paranın ülke içerisinde cazibe merkezleri yaratarak kullanılması hedeflenmekteydi. Özel sektör yatırımından gelen ana emtia ve dış yardımlar ve alınan krediler bu dönemdeki kalkınma stratejilerinin sonuca ulaşması maksadı ile kullanılmıştır. Adnan Menderes'in uygulamaya aldığı bahse konu finansal politikalar aracılığı ile Menderes Hükümeti'nin ilk yıllarında oldukça yüksek bir kalkınma hızı yakalamıştır (Hiç, 1979:118). Ahmad'a göre Özellikle de Menderes Hükümeti'nin kurulduğu ilk yıllar Menderes'in "Altın Yılları"dır. Bu aralıkta iç ve dış dinamiklerinde katkıları ile başarıdan başarıya koşulmuştur. Adnan Menderes hükümetini kurduktan sonra tüm stratejik gelişmeleri iyi bir şekilde analiz ederek, bahse konu bu analizleri halkın var olan arz ve taleplerine de ulaştırmayı bilmiştir (Ahmad, 2007:165). İkinci Dünya Savaşının sınırları zorlayan olağanüstü koşulları CHP'nin uyguladığı otoriter ve baskıcı rejim, halkın ekonomik olarak zor koşulları, ve tüm bu olumsuzlukları bitireceğini vaat eden Demokrat Parti, 1950 yılında yapılan genel seçimlerde halkın büyük çoğunluğunun desteğini almayı başardı. Mango'ya göre, Demokrat Parti'nin

iktidara gelmesi ile birlikte, ekonomik büyüme ve halkın refah seviyesi günden güne artmıştır (Mango, 1995:28). 29 Mayıs 1950 yılında Menderes'in Meclis'te okuduğu Demokrat Parti'nin hükümet programı, uygulamaya konulacak ekonomi politikası açısından önemlidir (Erol, 2004:123). Cumhuriyet Halk Partisi döneminde uygulamaya konulan safi devletçi ekonomi politikası neticesinde Demokrat Parti, iktidar olduğunda, 140 tona yakın altın ve küçük dış satımlarla kazanılan yabancı para ile dolu bir hazine devralmıştı. Ayrıca bu altın ve dövize ilave olarak, İkinci Dünya Savaşının getirmiş olduğu olumsuzlukların maksadı ile Amerika'dan alınan Marshall yardımı da yine 1950 yılında, Demokrat Parti iktidarında gerçekleşti (Mango, 1995:28). Demokrat Parti'nin iktidarında yaşanan finansal büyümeyi, özetlemek gerekirse; Baraj, karayolu, altyapı yatırımlarının genel harcamalarının artması; orman alanlarının imara açılması; karayollarının doğu ekseninde ilerleme kaydetmesi; iş girişim faaliyetlerinin istatistiki ve yatırım anlamında artması, tarımda makineleşmenin artması, hayvancılık ve benzeri kredi imkanlarında yaşanan istatistiki artışlar; taşrada bulunan tarım faaliyetlerinde çeşitliliğin artması; topluca yapılan bataklık ıslahları; kara yollarına yapılan yatırımlar sonucunda ortaya çıkan seyahat amaçlı yolcu hareketliliği; maden alanında yapılan çeşitli çalışmalar ve genişlemeler, sayılabilir. Demokrat Parti iktidarında yaşanan önemli bir gelişme olan, Amerika'nın finansal desteği ile demiryolu yapımından vazgeçilerek karayolu inşa stratejisinin ortaya konulmasıdır (Erol, 2004:123). 1950-1953 yılları, Adnan Menderes'in altın yılları olarak isimlendirilmektedir. Sıcak savaş sonrası Avrupa'da görülen gıda ihtiyacı ve Kore Savaşı'nın hızlandırdığı finansal krizlerin tetiklemesi ile Türkiye, tarım artan bir ivme yakaladı; yılda yaklaşık olarak yüzde 13'lük bir ekonomik büyüme yaşandı. Savaşın sebebiyet verdiği finansal daralma, karne ile ekmek alınan durumdan bol oranda şeker kavuşmuş ve şeker için ihraç sahaları aranmış, şeker pancarı ekimi teşvik edilmiştir. Hububat ekim aynı süreç çimento sektörü içinde görülmüş, tekstil alanında ise bilhassa özel teşebbüs harekete geçirilmiştir (Aydemir, 1999:153-154). Tarım alanındaki gelişmeler Menderes'in başarılı politikasının örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik yardımlar konusunda uygun bir ortam bulan Menderes hükümeti, halkın taleplerini liberal ekonomiye geçiş ve düşünce, fikir özgürlükler söylemleri ile karşılık verebilmiştir. Tarım alanında verilen desteklerinde farklı olarak hayvancılık sektöründe de yüksek oranlarda yatırım imkanları sunulmuştur. Adnan Menderes finansal-mali fikirlerini özellikle de taşra toplumsal kesimlerin kullanımına sunmuştur. Bahse konu bu süreçte tarım alanında yatırım yapan ve üreten kesimlere büyük oranda finansal kredi imkanları sunulmuştur. Dış borç stokları ve enflasyon oranları, yatırımcılarda da ayrı bir hareketliliğe sebebiyet vermekle birlikte, devlet bankalarının özel girişim gruplarına sağladığı kredi miktarları 1950'de 300.000.000 TL'den, 1960'da

ise ciddi oranda bir artış ile 7.500.000.000 TL'ye yükselmiştir. Demokrat parti öncesine göre toplumsal ve finansal alanda refah seviyesi artan vatandaşlar bilhassa Menderes tarafından uygulamaya konulan ekonomi politikaları ile halkı DP'ye yönlendirmişlerdir (Cem, 1979:353-354). Dönemin ekonomi politikaları ana hatları ile karma ekonominin benimsendiği görülmektedir. Menderes, iktidar ve iktidarda kalma şansını ekonomi politikalarında ağırlıklı olarak görmüştür. Bu kapsamda, tarım alanında yapılan desteklemeler, yol yapım işleri, baraj inşası, yeni fabrikaların kurulması gibi somut ve vatandaşlarca rahat anlaşılan stratejik politikalar uygulamaya konulmuştur (Hiç, 1979:120). Demokrat Parti hükümetleri döneminde sanayi ve bilimin gelişme ivmesi kendinden önceki iktidarlara kıyaslanamayacak derecede faydalı olmuştur. Demokrat Parti'nin iktidar olması ile birlikte, gerek politik alanda, gerekse finansal yapımızda çok önemli bir mihenk taşı konumuna gelmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Demokrat Parti sosyal ve kültürel politikalarda muhafazakar bir politik yapıya sahip olmasının yanında finansal politik stratejisi olarak liberal yapıyı benimseyen bir siyasal örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Ancak DP'liler, özel girişimcilik değerlerinin somut ifadesi olan toplumsal sınıfın çok küçük ve az gelişmiş olduğunu fark ettiler. Cumhuriyet dönemi ekonomi politığının başlıca amacı olan devlet teşvikli özel teşebbüs oluşturma girişimi, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yokluk ve istikrarsızlık ile sekteye uğramıştı. Özel sektörden umduğunu bulamayan DP, sınai büyüme açısından olası bir alan olarak tekrar devlet sektörüne yöneldi (Ahmad, 2007:167). 1950'lerde iktisadi kalkınmanın maddi koşulları DP'nin devletçilik aleyhtarı söylemini terk etmesini gerektirdi ve görünürde karşı olmasına rağmen politika oluştururken devletçilikten kaçınmadı (Keyder, 2008:267). Böylece devlet, modernleşme dinamiği içerisinde sanayi burjuvazisinin misyonunu zorunlu olarak üstlendi. Devletin büyük sanayi yatırımları ve teşvikleri büyük kentlerde sermaye akümülyasyonuna yol açtı. İthalatta düşük gümrük vergileri uygulandı ve ticaret burjuvazisi de bu uygulamadan büyük kazanç elde etti. Tüketim ürünleri ile birlikte özellikle de tarımsal faaliyetlerde kullanımı gerçekleştirilen traktör ithalatını teşvik eden Demokrat Parti, büyük toprak sahibi sınıfa da büyük bir kazanç sağladı. Demokrat Parti'nin iktidarında, kamu sektöründe sağlanan teşviklerle büyük şehirlerde sanayi burjuvazisi oluşmaya başlamış, tarımsal alanda makinenin kullanım alanlarının artması ile işsiz kalan kitleler de hızla gelişen bu sınıfa ucuz işgücünü sağlanmasının önünü açmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında uygulanan mali politik anlayış, Demokrat Parti'yi finansal anlamda destekleyen toplumsal bir grubun büyük oranda bir refah artışına neden olmuştur.

2.2. Menderes'in Siyasi Alandaki Arayışlar

Demokrat parti, Cumhuriyet Halk Parti örgütünün içerisinde çıkan bir siyasal yapı olmasının yanında zaman içerisinde CHP örgütlenmesinden ortaya koymuş olduğu politik yaklaşımlarla kopan ve kendine siyasal zeminde yer bulan özgün, yenilikçi ve liberal finans ekonomi modelini benimseyen bir yapı olması sebebi ile de CHP ile büyük oranda ayrılmış bir yapı olarak ortaya çıkan bir siyasal hareket olmuştur. Bu süreçte Adnan Menderes faktörü önem kazanmıştır. Çünkü Menderes, İnönü'ye göre sivil yönü daha kuvvetli, demokrat bir fikir yapısına sahip, genç ve geniş bir vizyona sahip olan bir siyasi lider portresi çizmiştir. Halka yakın duruşu ve politikalarında halkın refahını göz etmesi onu daha da popüler kılmıştır. Geleneksel olarak problemlerin çözülmesi noktasında batının kurum ve yönetim anlayışını taklit etmeyi öncelik olarak gören (Göç, 2024: 161), bir dönemden ülke gerçekliklerine dönüşümün sembolü olarak da yeni partinin faaliyetleri değerlendirilebilir.

2.3. Menderes'in Din ve Laiklik Ekseninde Arayışları

Siyaset terminolojisi manasında muhafazakârlığın kelime anlamını ifade etmek gerekirse, din; üzerinde ısrar edilmesi gereken bir ilkeler bütünü olarak algılanmaz ve bunu toplumun tüm yapısal unsurlarını bir araya getiren bir birleştirici güç olarak bakar. DP'nin muhafazakar kesimlerden almış olduğu güç, çevreyi ve onun çıkarlarını temsil etmesi ile ifade edilebilir. 1923 ile 1946 arasında toplumsal yapı ve kurumlar üzerinde bir kuşkunun olduğu doğru bir tespit olarak karşımıza çıkacaktır ve potansiyeli yüksek bir muhalefet etme alanı olarak analiz edildiği için de çevre, merkezi otorite tarafından sıkı bir şekilde gözlem altına alınmıştır. Çok partili hayata geçiş sürecinde Demokrat Parti'nin seçim galibiyeti, çevrenin merkez üzerindeki zaferini gösteriyordu zira Demokrat Parti seçmenlerinin ortak paydası bürokratik merkeze olan muhalefetleriydi (Özbudun, 1976:52). Bu denge politikası içerisinde Demokrat Parti, İslamcı popülist söylem gücünü hiçbir toplumsal kesiminde eleştirisini almamak adına bir denge politikası içerisinde kullanmaya gayret etti. Bir taraftan Said Nursi'nin yasaklı olan Risale-i Nur eserini yasaklı olmaktan çıkarıp, ezanı-şerifin tekrardan Arapça okunmasına fırsat tanıyan yasayı yürürlüğe koyarken, Nakşibendi şeyhi Süleyman H. Tunahan'ın Fatih Camii avlusuna defnedilmesine icazet vermedi. Ticanilerin büstlere saldırısı ile başlayan süreçte Atatürk'ün Anısına ve Şahsiyetine Yönelik Koruma Kanunu'nu çıkarması ve Said Nursi'nin Ankara'ya girişini engellemesi de İslamcılığa mesafeli bir popülist yaklaşıma örnek teşkil eder. (Nuray, 2005:32). DP idarecileri, çok partili demokratik bir sistem geçişinin laiklikle adeta özdeşleşmiş bürokratik yapıda ortaya koyduğu çekimserliğin farkındaydılar. Bu kapsamda partinin söylem politikasındaki popülist dini unsurlar ve eylemler,

farklı söylem, eylem ve “şahıslara münhasır teminatlarla” dengeye getirilmeye gayret gösterilmiştir. Lakin Demokrat Parti’nin ilk seçim başarısı, sade ve tek düze bir İslami popülist söylemlerden de ibaret değildir. Demokrat Parti’nin ikinci iktidar dönemi sürecinde İslami söylem ve uygulamalara ağırlık veren popülist politikalarını kuvvetlendirmesi, finansal olarak vatandaşa vaat edilen olanakların iktidara geldikleri ilk dönemde liberal ekonomi politik hedeflerinin gerçekleştirmekten uzak kalınmasından kaynaklanmaktadır. Mert’in de belirttiği gibi liberal ekonomik siyasetlerin toplumsal tabandan yoksun olması merkez sağ sıklıkla koyu milliyetçi ve dindar muhafazakâr söylemlere dayanmak zorunda bırakmıştır (Mert, 1998:74). Kısaca ifade etmek gerekirse, 1945’te çok partili hayata geçiş öncesinde İslam, muhalefet etme noktasında tek kullanılacak argümandı ve devletin yönetim biçimi olarak Cumhuriyet, bağımsız bir sivil toplumun oluşamayacağı ölçüde meşru siyasi dışavurumları tekelinde tutmuştu. Bu açıdan Demokrat Parti’nin seçim kampanyasında kullanılan ‘yeter söz millet’in’ sloganı, halk üzerinde yarattığı motivasyon yanında farklı bir siyaset ve muhalefet imkanını da içermektedir. Bu nedenle 1945 yılında yapılan genel seçimlerde muhalefet meşru ve birleştirici güç alternatiflerini de bünyesinde toplayan tek bir muhalefet partisinde vücut bulmuştur. Sonuç olarak DP’nin söylemindeki popülist İslami unsurlar ve tek parti dönemine yönelik tepki siyasetinin yan etkisi, İslamcı akımların Türkiye’de yeniden doğuşu, söylemini güncellemesi ve siyasette alternatif model olarak güçlenmesi oldu.

2.4. DP’nin Dış Politika Uygulamaları

Demokrat Parti’nin dış politik stratejileri, aslında Cumhuriyet’in getirmiş olduğu modern düşünce fikirleri ile keskin bir ayrım bulundurmuyordu. Lakin parti kurucuları ve Cumhuriyet Halk Parti yöneticilerinin birçoğu Milli Mücadele döneminde Batı’nın acımasız yüzü ile karşı karşıya kaldığı için Batı’ya belli bir mesafede durmuşlardır. Ekonomik alanda bağımsızlık fikri, Batı’ya bağımsızlıkla denk tutulmaktaydı. Cumhuriyet’in getirmiş olduğu, “Batılılaşma” ve “modernleşme” düşüncesini benimsemesine rağmen, dış politik strateji hedeflerinde Batı ve Amerika ile mesafeyi hep belirli bir seviyede tutmuştur. Bunun yanı sıra Cumhuriyet Halk Partisi çok parti döneminde komşu devletlerle iyi bir ilişki içerisinde devam etmeyi parti politikası haline getirmiştir. Adnan Menderes’in dış politik hedeflerinde ciddi bir sorunla karşılaşılmasına rağmen, Batılı devletler ile iyi münasebetler kurması ve özellikle de Amerika ile yakın temas halinde olan bir dış strateji hedefi anlayışı söz konusudur. Bu politik yaklaşımın elbette ki dış yardımlardan fayda sağlama, iç politika da ise Cumhuriyet Halk Partisi ve Ordu’ya karşı gücünü dengeleme ihtiyacı etkili olmuştur. 1945 yılı sonrasında dış devletlerle işbirliğine dayalı politik hedef ve yaklaşımların artması ile birlikte, NATO gibi uluslararası

ülkesel çapta devasa askeri yardımlaşma ve bloklama kurumsal faaliyetlerin ortaya çıkmasının başlaması ve Türkiye'nin yakın komşularında beliren Sovyet tehdidi, bu süreç aralığında etki gösteren dış politik faktörler arasında bulunmaktaydı. Eroğul Demokrat Parti'nin siyaset sahnesine çıktığı ilk iktidar dönemini “yükselme devri” yükselme devri olarak tanımlamaktadır (Eroğul, 1990:87). “Birinci Devre: 1954 genel seçimine kadar dört yıl... Hedefsiz gayret devresi. İkinci Devre: 1957 genel seçimine kadar üç yıl Boşuna zahmet devresi. Üçüncü Devre: 1960 darbesine kadar üç yıl. Boyuna gaflet devresidir. Demokrat Parti hükümetini bu şekilde analiz etmesinin nedeni Menderes'in İslami tarafı ağır basan toplumsal kesimlere karşı tutumlarında dönemsel olarak farklı bir yaklaşım içerisinde olmasından ileri gelmektedir (Eroğul, 1990:87). Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti tarafından, İkinci Dünya Savaşı sonlarında ortaya konulan Batılı devletlerle yakınlaşma stratejisi DP tarafından da devam ettirilmiş ve NATO'ya üye olma ile birlikte sonuca ulaşmıştır. Lakin, DP'nin Batıcı dış siyaseti sadece bu hamle ile de yetinilmemiş, ABD'nin de katkısı ile birlikte Yakın Doğu ve Balkan coğrafyasında yeni oluşum arayışında da bulunmuştur. DP en kurulduğu ilk andan itibaren Batılı düşünce fikrinde paralel bir Dış Politik strateji hedefi olduğunu ifade etmiştir; 1948 yılında Menderes İzmir'deki konuşmasında parti politikasının dış siyaset ekseninde ifade ettiği üzere, yenedünya ekseninde bir devlet için taraf olmamanın son derece olanaksız bir durumdan öteye gidemeyeceği olduğunu ileri sürerek, Batı Bloğu içerisinde yer almaktan yana olduğunu ifade etmiştir (Ahmad F. ve Ahmad B.T., 1976:16-18).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1957 GENEL SEÇİMLERİ SONRASI DEMOKRAT PARTİ'NİN KAN KAYBI VE ADNAN MENDERES'İ İDAMA GÖTÜREN SÜREÇ SİLSİLESİ

3.1. 1957 Genel Seçimleri ve Beşinci Menderes Hükümeti

27 Ekim 1957'de yapılan genel seçimlerde, muhalif parti gruplarının toplam oy oranının Demokrat Parti'yi geçmesine rağmen %47'lik bir oy oranıyla meclise 424 milletvekili sokmayı başaran Demokrat Parti'ye karşı, %40'lık bir oyla ancak 178 milletvekilini meclise sokmayı başaran bir Cumhuriyet Halk Partisi'ni görüyoruz. Bu durumun da genel seçimler öncesi ittifak gruplaşmalarını engelleyen kanunlar ile muhalefet gruplarının bir araya gelmesini engelleyen Demokrat Parti'nin, bu stratejisinde de başarılı olduğunu görmekteyiz. Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi ise kendilerinden beklenen başarıyı, gösteremediler (Aygen, 1957:11-12). Bu kapsamda, bahse konu durum seçimin teknik sisteminin bir dışavurumu olarak analiz edilebilir

ve tek turda sonuca götüren çoğunlukçu esasa dayanan bir seçim sisteminin en fazla oy potansiyeline sahip parti grupları adına ayrımcı bir negatif etki yarattığı da söylenebilir (Aldıkaçtı, 1959:25). Maurice Duverger'e atıf yapan bu görüşe göre, muhalif parti grupları arasında seçim ittifakı mümkün olmayınca, gönül verdiği siyasal partinin seçimlerde başarı elde edemeyeceğini idrak eden seçmen kendi siyasi görüşüne yakın olan güçlü siyasi parti lehine oyunu kullanmıştır (Aldıkaçtı, 1959:25). Bu durumda Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Parti'sinin 1957 yılında yapılan genel seçimlerde kendilerinden beklenen başarıyı ortaya koyamamalarına sebebiyet vermiştir. Son tahlilde Menderes Beşinci Hükümeti'ni kurmuş ancak partisine olan teveccüh giderek azalmaya başlamıştı. Bunu gören Menderes ekonomi ve kamu politikasında din merkezli ve popülist ekonomik modeli uygulamaya koysa da sonun başlangıcına engel olamayacaktı.

3.2. Askeri Bürokrasi İle Münasebetlerinde Menderes'in Politikası

Demokrat Parti Hükümeti ve ordu arasındaki anlaşmazlıklar özellikle de dini konular üzerinden ortaya çıkmıştır. Askerin Demokrat Parti'nin dine olan hoşgörüsünü bir şeriat tehdidi olarak görmesi Demokrat Parti'nin otoriter yönetim anlayışı ile bir araya geldiğinde, hükümet ve arasında tartışma ortamına zemin hazırlamıştır. 1950 yılında yapılan genel seçimler öncesi, ülke nabzını çok iyi bir şekilde okuyan Menderes ve çalışma arkadaşları halka dini konularda bugüne kadar bırakın gerçekleşmeyi konuşulamamış birçok vaadi arka arkaya sıraladılar. Bu durum halkta merak ve ümit yarattı. Bunu sonucunda da ilk defa çok partili bir sistemle yapılan seçimleri DP ezici bir üstünlükle tek başına bir iktidarın sahibi olarak sonuçlandırmıştır. Demokrat Parti iktidara gelmesinin ilk ayında ezanın Arapça okunmasının önündeki engelleri kaldırmış, 1951 yılında MEB tarafından yedi ile İmam Hatip Okulları açılmış ve 1954-55 yıllarında bunların sayısı 16'ya çıkarılmıştır. Ayrıca DP Hükümeti süresince Diyanet'in bütçesine ayrılan pay ciddi oranda arttırılmış, Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne ayrılan fonlar çoğalmış ve en dikkat çeken istatistik ise Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılından itibaren dini anlamda hizmet veren sivil toplum kuruluşlarının sayısı hızla artmıştır. Örnek vermek gerekirse Kur'an kurslarının açılması ya da cami inşaatleri için çalışan dini derneklerin sayısı 1946'da 11 iken 1951 yılında 251'e 1960'da 5104'e çıkmıştır (Toprak, 1995:395). 27 Mayıs müdahalesine gerekçe gösterilen sebeplerden en önemlisi hiç kuşkusuz laiklik ilkesinin gerekliliklerinin her zaman göz ardı edilerek din eksenli yürütülen politikalarlardır. Bu konuda Demokrat Parti'nin yarattığı tepkinin en önemli sebebi ezanın Arapça okunması olmuş; müdahaleyi gerçekleştiren isimlerden Faruk Güventürk bu uygulamayı "ordunun kafasına inen bir yumruk" olarak nitelendirmiştir (Arıkan, 1997:300). Birinci Demokrat Parti Hükümeti'nin

kurulması ile Menderes'in ordunun yerleşmiş içtihatlerine karşı yürüttüğü karşıt politika, Amerika'nın ordu içine müdahaleleri ve Demokrat Parti'nin baskıcı uygulamaları asker içinde huzursuz bir ortamın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Askeri bürokratların Menderes Hükümeti'nin kurulmasından sonra Meclis'te temsil oranı % 60'lardan % 22'ye kadar düşmesi; azalan sosyal statü ve maddi zorluklar, laiklik konusu başta olmak üzere DP'nin söylem ve eylem düzeyindeki uygulamaları ordu hükümet gerginliğini ortaya çıkaran temel faktörler olmuştur. Menderes, Askerden, kendi hükümetine karşı en ufak bir yanlış beklememekteydi (Aydemir, 1993:399). Menderes üst düzey rütbeli Yüksek Komuta Katına çok güvenmektedir. Genelkurmay Başkanı olan Erdelhun'dan Menderes hiçbir yanlış hareket beklememekte idi. Menderes Hükümet'i yaş hattından emekli olacak olan Erdelhun Paşa'nın görevini bir yıl daha uzattı. Menderes, bazı generallerin kendisine gelerek bağlılıklarını ifade etmesi ve Genelkurmay Başkanı Erdelhun Paşa'nın orduya hâkim olduğuna yönelik verdiği teminatlara güvenerek ihtilal söylentilerine karşı harekete geçmeyi gereksiz görmektedir (Özdağ, 1997:186). Menderes, askeri kurumlarda bir problem olduğunu gördüğünde üst düzey subayların görev yerlerini değiştirmekle meselenin çözümlendiğini düşünmüştür. Hatta öyle ilginç şeyler olmuştur ki Adnan Menderes'in iyi niyet göstergelerinin ne kadarda üst düzeyde bir iyimserlik abidesi olduğunun yorumlanması da yanlış olmayacaktır. Bu örneklerden birincisinde 21 Mayıs 1960 yılı Harp Okulu öğrencilerinin Ankara'nın göbeğinde Başbakan ve Hükümet'ini yürüyüş yaparak eleştirmesidir. Bunun üzerine Menderes bu olayın küçük bir okul olayından öteye geçmeyeceğini, öğrencilere kötü davranılmaması gerektiğini ifade ederek kapatmıştır. Yine Menderes'in Eskişehir gezisinde kendisini gören genç subayların sırtlarını dönmesi, Londra'daki uçak kazasında ölen özel kalem müdürünün ihtilalcilerle yazışmalarının ortaya çıkması bile üst düzey askeri zevata güvenen Menderes'i soruşturma ya da kapsamlı bir araştırmaya dahi yöneltmemiştir. Sivil kaynaklardan ve ülke dışındaki uluslararası yayın organlarından bile dillendirilen darbe söylentilerinin tamamına kulağını kapatıp, darbe ihtimalini dahi aklına getirmeyen bir Menderes'in varlığı kaçınılmaz sonun aslında sadece birer ayak sesinden de ibaret değildi.

3.3. 1960 Askeri Müdahalesi ve Siyasal Sebepleri

Türk demokrasi hayatı yaklaşık olarak her 10 yılda bir askeri ihtilallerle kesintiye uğramış, ve bu ihtilallerle toplumsal, sosyal ve siyasal yaşantımız olabildiğine yara almıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi pek çok yönüyle ordu ve siyaset kurumu münasebetlerinde önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır, öncelikle bu darbeyi gerçekleştirenler, demokratik niteliklerini kaybetmiş bir iktidara yeniden bu nitelikleri kazandırma iddiasında olduklarını

iddia ederler (Atmaca & Göç, 2020: 1530). 27 Mayıs Darbesi, İttihatçılığın geleneksel izlerini taşımasının yanında, kendinden sonra gerçekleşecek darbelere de örnek teşkil eder konuma gelecektir. 27 Mayıs askeri darbesine zemin sağlayan siyasi nedenler genel bir çerçevede analiz edilecektir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin gerçekleştiği ortama bakılırsa, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren ekonomide ve siyasi süreçte devam eden değişimlerin etkin bir şekilde konuya müdahil olduğu görülecektir. Demokratik bir siyasal hayatın başlamasının hemen ardından Demokrat Parti'nin kurulması Cumhuriyet Halk Partisi tarafından önceleri olumlu bir şekilde karşılanmasına rağmen Demokrat Partinin tüm ülkede büyük bir ilgi ve destekle karşılanması ile iktidar, halkta yönetime karşı bir memnuniyetsiz bir durumun olduğunu anlayabilmiştir. Bu kapsamda Cumhuriyet Halk Partisi'nde liberal ekonomi faaliyetleri oluşmaya başlanmış ve ileri liberal bir basın yasası ve üniversitelerde özerkliğin sağlanması adımları atılmıştır (Zürcher, 1999:308). Ancak Demokrat Parti iktidarının son dönemlerinde sunulan bu özgürlük adımları farklı alanlarda bir takım olumsuz durumun yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Yapılan genel seçimlerin ardından Meclis'e az sayıda milletvekili sokabilen Demokrat Parti, bu duruma rağmen meclise vekil sokabilmenin avantajlarını kullanmak suretiyle iktidar düzenine karşı siyasal ve hukuki düzen yapısının demokratik bir yöne evirmenin mücadelesini vermiştir. DP'nin uygulama alanına soktuğu liberal ekonomik söylemler partinin tabanını ciddi anlamda genişletmiştir. Bu durumu gören CHP yıllardır sürdürmüş olduğu devletçi ve katı laik siyaset stratejilerinde değişikliğe gitmek durumunda kalmıştır. İlk ve orta dereceli okullara din dersleri konulmuş ve liberal anlamda finansal hedef ve stratejileri belirlemiştir. Lira Eylül'de devalüe edilmiş, ithalat kolaylaştırılmış ve bankalara altın satma izni verilmiştir. Aynı zamanda enflasyon yükselmiştir. Liberalleşme politikası, DP'nin iktidarı kazandığı 14 Mayıs 1950 seçimine kadar devam etmiştir (Ahmad, 2007:130-131). 1955 yılını takip eden süreçte kademeli olarak parti içi ayrılıkların, dışarıdan müdahalelerin arttığı görülmektedir. Bunun yanında muhalefetin baskısı partinin yıpratılmasında ana sebepler olarak karşımıza çıkmıştır. 1961 yılında anayasal süreç yeniden başlamış olmasına rağmen toplumsal gerçeklikten ve uzlaşma kültüründen uzak olması meşruiyet sorununu birlikte getirmiştir (Göç, 2025: 244). Darbe sonrası demokratik ortamın derinden sarsılmasında 1961 tarihli anayasanın da etkili olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti Devletinde 17 Eylül 1961'de ülkenin Başbakanı idam edildi. Menderes'e, yöneltilen yüzlerce soru ile neredeyse idamının haklı bir çerçevesinin olduğunu ifade eden adeta bir hukuk katliamının yapıldığı bir

kararlar silsilesi ile Adnan Menderes ve yakın çalışma arkadaşları idam edildi. Türkiye’de yapılan siyaset ve demokrasi kavramlarının içini boşaltacak ve kara çalacak olan bu süreç 1961 tarihinde idamların Yassıada’da Menderes ve arkadaşlarının yüzlerine okunması ile birlikte kapandı. Ancak demokrasi ve siyasal hayatta bir daha asla kapanmayacak yaralar açıldı. Tesirleri hala unutulmayan darbe ve idam kararları, çok partili siyasal hayatın ve demokratik yönetim sistemine geçişin denemeleri ilk kurbanını Menderes ve arkadaşlarının idamı ile almıştır. 1950-1960 yılları arasında başbakanlık görevinde bulunarak beş hükümet kuran Menderes, parti içerisindeki demokratik yönetim anlayışına, partisinin merkez ve taşra örgütlerine, Demokrat Parti’nin meclis grubunun çalışmalarına bizzat katılarak çok büyük ehemmiyet verdi. Demokrat Parti içindeki kendi pozisyonunu daha belirgin bir hale getirerek çok kısa bir sürede kendi takımını meydana getirdi. İktidarının son dönemlerine kadar da ilk başta oluşturmuş olduğu bu ekiple iktidar yürüyüşünü devam ettirdi. Aslında kamuoyunun büyük bir çoğunluğu da Adnan Menderes’ten bu çapta ses getirecek ve kitleleri arkasından sürükleyecek nitelikte de bir başarı beklememektedir. Muhalefette bulunmak iktidar ermekten kıyasla daha kolay bir pozisyonudur. Adnan Menderes başbakan olduğu andan itibaren devleti bu denli başarılı bir şekilde yöneteceğine ne Cumhuriyet Halk Partisi ne de diğer muhalif partiler de dahil hiç kimse inanmamaktaydı. O anda ulusal çapta gücü elinde bulunduran pek çok medya organı Menderes iktidarının başarılı olduğu politikalarda takdir icrasında bulunmak yerine bu başarıyı adeta görmezden gelerek bir takım tesadüfi olgularla ifade etmeyi tercih etmekteydiler. Adnan Menderes muhalif grup içerisinde olduğu yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi iktidarlarının siyasal bakışını ve muhalif gruplara karşı içerisinde olduğu tutum-politikalar ve söylemlerinden her zaman rahatsız olmuştur. 1950 genel seçimlerini kazarak iktidara gelen Adnan Menderes geçmişin kendisinde bıraktığı tesirden kurtulamadı. Muhalif siyasi partilerin zaman zaman yaptığı eleştirilere karşı her zaman Cumhuriyet Halk Partisi iktidarlarını ölçü göstererek tepkisini ortaya koymuştur. MP’de 1948’de DP’den kopan bir ayrılıkçı grup tarafından kurulduğu için, Adnan Menderes tarafından tam manası ile kabullenilmemiştir. 1956 yılında Demokrat Parti’den kopan milletvekilleri kurulan HP’de MP ile aynı kaderi yaşamıştır. 1946 senesinde çok partili yaşama geçilen ilk tartışmalı seçimlerden 1960 senesinin darbe yönetimine kadar ki bu süreçte ortaya konulan birçok yanlış tek bir sebeple de açıklamak pek de olası değildir. Adnan Menderes’in iktidarının sonunda cunta yönetimi Demokrat Parti iktidarı ile ordu arasındaki anlaşmazlığın bir neticesi de değildir. Adnan Menderes’in özellikle 1954 seçimlerinden sonra katı ve baskıcı bir yapı içerisinde muhalif grupların tüm faktörlerini baskı altına alma gayreti önemli yer tutar.

Öncelikle medya gücünü ardından da güvenilir bürokratlarını kaybeden Adnan Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi'nin gerilimden beslenen muhalif anlayışı ile saldırgan tutumlar içerisine girmiş, iktidar gücünün kontrolünü sağlayan bir üst aklın olmaması sebebi ile de askeri cuntanın yönetime el koymasına da sebebiyet vermiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Türk demokrasi tarihi farklı bir takım gerekçelerle yaklaşık olarak her on sene de bir ordunun yönetime el koyması sendromunu yaşamıştır. Askeri cuntanın gizli ve karanlık eli, Türkiye Cumhuriyeti'nin meşru ve demokratik seçimlerle iş başına gelmiş iktidarların ve halkın ensesinde her daim hissedilir olmuştur. 1950'li yıllarda Demokrat Parti korkusu ve Komünizm, 1960 ve 70'li yıllarda sağ-sol çatışmaları, 1980'li yıllarla birlikte irtica ve terör faktörleri, ülke içerisinde yaşayan bir olgu olan siyasal ve modern demokratik yönetimin yasalarla düzgün bir şekilde işleminin önünde set olarak bulunan adeta demokrasinin bir numaralı düşmanları olmuştur. Ülke içerisindeki cuntalar, gizli 5. Kol faaliyeti yürüten ajan grupları ve de sadece kendi çıkarlarını düşünen sermaye sahipleri ülke içerisindeki demokratik değer ve inançları hiçe sayarak kendine çeşitli düşmanlar yaratmış bu düşmanlar bazen siyasi parti örgütleri, bazen büyük sermaye sahiplerince abartılarak devlet-toplum karşıtlığına adeta birer garnitür-meze yapılmıştır. Bu kapsamda 1950-1960 dönemlerinde ülkeyi yöneten Menderes kimdi? Ne yaptı, yanlışları neydi, kahraman mıydı? Hangi sebeple idam edildi? Menderesi İdama götüren süreç gerçekten düzmece miydi? Sorulan tüm bu sorular bugün için Menderes'i geri gelmesini sağlamayacak ya da Türk demokrasisindeki silinmesi zor olan bu lekeyi de çıkarmayacaktır. Lakin bu aşamada tüm bu sorulara cevap aramak ya da tartışmaya açmak, ülkemizin gelecek yarınları için toplumsal yapıya dahil olan tüm vatandaşlarımızın hemen her kesiminin görevidir. Adnan Menderes öncelikle on yıl boyunca bu ülkede başbakanlık yaparak, beğenilsin ya da yerilsin ülke içerisinde politika üretip istatistiki anlamda ülke insanın gelir seviyesinin yükselmesini sağlamış bir devlet adamıdır. Aydın'lı zengin bir ailenin oğlu, sakin ve mütevazî kişiliği ile tanınan ve kısa sürede siyasi başarılarıyla dikkat çeken biriydi. Tek parti döneminde ortaya konulan siyasal politikalara karşı oluşan muhalif grubun içerisinde yer aldı.

Kaynakça

- Aydemir Şevket Süreyya, İkinci Adam, C.3. Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999
- Andrew Mango, Türkiye'nin Yeni Rolü, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995
- Atmaca, Y., & Göç, E. (2020). Türkiye'de 1960 ve 1980 Kurucu Meclisleri: Demokratik Nitelikleri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(28), 1524-1540.
- Aygen Cemal, "Önümüzdeki Seçimlerin Muhtemel Neticeleri", Forum, Cilt 8, Sayı 85, 1 Ekim 1957
- Aydemir Ş. Süreyya, Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Arıkan Mustafa, "27 Mayıs'a Damgasını Vuran Söz ve Beyanlar", SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, 1997
- Aldıkaçtı Orhan, "27 Ekim 1957 Seçimi", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXIV, Sayı 1-4, İstanbul, 1959
- Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2009.
- Cem İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul 1979
- Çavdar Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), Ankara, İmge Kitabevi, 2008
- Erik John Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, çev. Y. Soner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999
- Eroğul Cem, Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
- Erol Ömer Lütfü, Asker Devrim Darbe, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004
- Eroğul Cem, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Ankara 1990, İmge Kitabevi,
- Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007
- Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Bilgi Yayınevi, 1976
- Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 16-18.
- Göç, E. (2025). Türkiye'de Yeni (Sivil) Anayasanın Gerekliliği ve Toplumsal Beklenti Üzerine Bir Araştırma: Ankara İli Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(57), 240-261.
- Göç, E. (2024). Yeni Osmanlılık Akımının Türk Modernleşme Sürecine Etkisi, *TURAN-SAM*, 16 (63), 161-168.
- Göle Nilüfer, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul, 1992, s.23
- Hiç Mükerrerem, Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.
- Jenny White, İslamist Mobilization in Turkey, Washington, University of Washington Press, 2002.

- Keyder Çağlar, Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Mert Nuray, “Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6 – İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005,
- Nuray Mert, İslâm ve Demokrasi Bir Kurt Masalı, İstanbul, İz Yay., 1998
- Özbudun Ergun, Political Change and Political Participation in Turkey, Princeton University Press, 1976.
- Özdağ Ümit, Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs, Ankara, 1997
- Özbudun Ergun, Political Change and Political Participation in Turkey, Princeton University Press, 1976
- Timur Taner, Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
- Toprak Binnaz, “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi”, Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (der.), Der Yayınları, İstanbul, 1995
- Yeşil Ahmet, Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş: 1946-1950, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2001.